

ΨΗΦΙΔΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

*Με τις «συντροφιές»
των ζωγράφων στην Ήπειρο*

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΛΑΪΚΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΜΕΛΙΝΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
& ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Με τις "συντροφιάς" των ζωγράφων στην Ήπειρο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
8^η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Με τις "συντεροφιές" των ζωγράφων στην Ήπειρο.

Τα έντυπα αυτά έχουν σκοπό να βοηθήσουν τον εκπαιδευτικό στην προσέγγιση και την παρουσίαση της μεταβυζαντινής ζωγραφικής στην Ήπειρο, με αφορμή τις εικόνες, που εκτίθενται στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων. Επαφίεται στον κάθε εκπαιδευτικό και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη σύσταση και τα ενδιαφέροντα της μαθητικής ομάδας, το ποιο τμήμα τους και με ποιο τρόπο θα χρησιμοποιηθούν οι πληροφορίες, που παρέχονται εδώ.

Η επιλογή του θέματος έγινε, επειδή η μεταβυζαντινή ζωγραφική της Ηπείρου αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο της ελληνικής τέχνης, το οποίο παραμένει λίγο πολύ άγνωστο στους μη ειδικούς. Η ιστορία της και τα χαρακτηριστικά της είναι άγνωστα ακόμα και στους Ηπειρώτες, οι οποίοι, ωστόσο, έρχονται σε άμεση επαφή μαζί της, μέσα στο πλήθος των τοιχογραφημένων ναών στα χωριά της Ηπείρου. Το Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων διαθέτει μια αρκετά καλή σειρά εικόνων, που μπορεί να γίνει η αφετηρία ώστε να προσεγγίσουν οι μαθητές αυτή την πτυχή της ιστορία και της τέχνης του τόπου μας. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί στην τέχνη των τελευταίων αιώνων της Οθωμανικής κυριαρχίας (17^{ος}-19^{ος} αι.) και στην δράση των οργανωμένων συνεργείων των ζωγράφων, που έδρασαν στην περιοχή τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Φωτογραφία εξωφύλλου: Ο άγιος Λάζαρος, ο ζωγράφος.

Φράγκος Κατελάνος, παρεκκλήσι Αγίου Νικολάου, μονή Μεγίστης Λάρας, Άγιο Όρος. 1560

ISBN 960-8063-47-7

© 2001 ΥΠ.Ε.Π.Θ ΥΠ.ΠΟ (Πρόγραμμα Μελίνα)
8^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ιωάννινα
Καραμπερίδη Αργυρώ

Βιβλιογραφία:
Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς (Εκδ.), *Διονυσίου του εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης*, εν Πειρουπόλει 1909
Κ. Μακρής, *Χιονιαδίτες ζωγράφοι*, Αθήναι 1981
Μ. Αχειμάστου-Ποταμίανου, *Η Μονή των Φιλανθρωπηνών και η πρώτη φάση της Μεταβυζαντινής Ζωγραφικής*, Αθήναι 1983
Ήπειρος: Κοινωνία Οικονομία, 15^{ος}-20^{ος} αι. Πρακτικά διεθνούς συμποσίου ιστορίας, Γιάννενα 1986
Μ. Χατζηδάκης, *Έλληνες ζωγράφοι μετά την άλωση (1450-1830)*, τόμ. Α΄, Αθήνα 1987.
Α Τούρτα, *Οι ναοί του Αγίου Νικολάου στη Βίτσα και του Αγίου Μηνά στο Μονοδένδρι. Προσέγγιση στο έργο των ζωγράφων από το Αινοτόπι*, Αθήνα 1991
Μ. Γαρίδης- Α. Παλιούρας (επιμ.), *Μοναστήρια Νήσου Ιωαννίνων, Ζωγραφική*, Ιωάννινα 1993
Δ. Κωνσταντίος, *Προσέγγιση στο έργο των ζωγράφων από το Καπέσοβο της Ηπείρου*, διδ. διατριβή, Αθήνα 1997
Εκδοτική Αθηνών (εκδ.), *Ήπειρος, 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Αθήνα 1997
Μοναστήρια Νήσου Ιωαννίνων, Πρακτικά Συμποσίου, Ιωάννινα 1999

Κείμενα: Αργυρώ Καραμπερίδη
Σχέδια: Αρχείο 8^{ης} Ε.Β.Α., Ιουλία Πιτούλη-Möbius
Προέλευση φωτογραφιών:
Αρχείο 8^{ης} Ε.Β.Α. (Ηλίας Ηλιάδης, Ηλίας Γεωργουλέας κ.α.)
Μ. Αχειμάστου-Ποταμίανου, *Η Μονή των Φιλανθρωπηνών και η πρώτη φάση της Μεταβυζαντινής Ζωγραφικής*, Αθήναι 1983
Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Τέχνη, Αθήνα 1986
Μ. Χατζηδάκης, *Έλληνες ζωγράφοι μετά την άλωση (1450-1830)*, τόμ. Α΄, Αθήνα 1987
Α. Stavropoulou-Makri, *Les peintures murales de l' église de la Transfiguration à Veltsista (1568) en Épire et l' atelier des peintres Kondaris*, Ioannina 1989
Α Τούρτα, *Οι ναοί του Αγίου Νικολάου στη Βίτσα και του Αγίου Μηνά στο Μονοδένδρι. Προσέγγιση στο έργο των ζωγράφων από το Αινοτόπι*, Αθήνα 1991
Μ. Γαρίδης- Α. Παλιούρας (επιμ.), *Μοναστήρια Νήσου Ιωαννίνων, Ζωγραφική*, Ιωάννινα 1993

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Αλέξανδρος Αναγνωστόπουλος
Διαχωρισμοί-Εκτύπωση: Γραφικές Τέχνες, Μανόλης Βασιγιάννης

Με τις «συντροφιές» των ζωγράφων στην Ήπειρο

Ι. Οι ζωγράφοι και τα έργα τους.
Σύντομη επισκόπηση της ιστορίας
της μεταβυζαντινής ζωγραφικής στην Ήπειρο.

Οι ζωγράφοι και τα έργα τους.

Σύντομη επισκόπηση της ιστορίας της μεταβυζαντινής ζωγραφικής στην Ήπειρο.

Η οθωμανική κατάκτηση (συμβατικό χρονολογικό ορόσημο της εποχής θεωρείται το 1430, χρονιά της παράδοσης των Ιωαννίνων) δεν σταματά την καλλιτεχνική παραγωγή στην Ήπειρο. Το 15ο αι., στην περιοχή, εντοπίζεται η παρουσία καλλιτεχνών, που ακολουθούν το καλλιτεχνικό ρεύμα των τελευταίων βυζαντινών χρόνων. Σημαντική είναι η παρουσία στην Ήπειρο περιπλανώμενων ζωγράφων, όπως αυτή του **Ξένου Διγενή**, που ζωγραφίζει το ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στα Φραστανά (σήμερα Κάτω Μερόπη), στις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα. Ο Ξένος Διγενής καταγόταν από το Μουχλί της Λακωνίας και έργα του συναντάμε επίσης στην Κρήτη και στην Αιτωλία.

16ος αιώνας- Τα αριστουργήματα της Σχολής της Βορειοδυτικής Ελλάδας

Ο επόμενος αιώνας είναι ο αιώνας των μεγάλων έργων για τη μεταβυζαντινή ζωγραφική. Την εποχή αυτή και ενώ ο Κρητικός ζωγράφος Θεοφάνης και οι συνεχιστές του δημιουργούν στο Άγιο Όρος τα αριστουργήματα της Κρητικής Σχολής, στην Ήπειρο εντοπίζεται μία παράλληλη καλλιτεχνική τάση, της οποίας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, η ευρύτερη επιρροή στο χώρο της βορειοδυτικής Ελλάδας και η επίδραση, που άσκησε στους κατοπινούς χρόνους, μας επιτρέπουν να την προσδιορίσουμε επίσης με τον όρο Σχολή. Οι ειδικοί ονομάζουν το καλλιτεχνικό αυτό ρεύμα Τοπική Ηπειρωτική Σχολή ή Σχολή της Βορειοδυτικής Ελλάδας.

Τα μνημεία που σώζονται στο Νησί της λίμνης των Ιωαννίνων, τοποθετούν το κέντρο της καλλιτεχνικής δραστηριότητας της Σχολής στην πρωτεύουσα της Ηπείρου. Η μονή Αγίου Νικολάου των Φιλανθρωπηνών (ή του Σπανού), η μονή Αγίου Νικολάου Ντίλιου (ή Στρατηγόπουλου) και η μονή Αγίου Νικολάου Γκιουμάτων (γνωστή και ως μονή Ελεούσας) σώζουν ένα σύνολο τοιχογραφιών, που συγκεντρώνουν όλα τα χαρακτηριστικά της Σχολής.

Μονή Φιλανθρωπηνών. Αποψη των τοιχογραφιών του ναού. 1531/2

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στο σύνολο των τοιχογραφιών του καθολικού (ναού) της **μονής των Φιλανθρωπηνών**. Η τοιχογράφηση του σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, από διαφορετικούς καλλιτέχνες καθώς και ο πλούτος και η ποικιλία των θεμάτων καθιστούν τη μονή πρωτεύον μνημείο, πραγματικό θεματολογικό και τεχνοτροπικό ευρητήριο για όλα τα υπόλοιπα σύνολα. Οι ειδικοί ξεχωρίζουν τρεις διαφορετικές φάσεις αειογράφησης του μνημείου. Η πρώτη τοποθετείται χρονολογικά γύρω στο 1531/32 και περιλαμβάνει τη ζωγραφική του κατώτερου τμήματος των τοίχων του κυρίως ναού ενώ η δεύτερη τοποθετείται στα 1542 και περιλαμβάνει το θόλο του κυρίως ναού και τμήμα των τοιχογραφιών της λιτής (νάρθηκα). Η τοιχογράφηση της μονής Ντίλιον την ίδια χρονιά αλλά από διαφορετικό συνεργείο ζωγράφων, φανερώνει την έντονη καλλιτεχνική δραστηριότητα στο Νησί την εποχή αυτή.

Μονή Ντίλιον. Σκηνές από το βίο της Παναγίας. 1542

Το υπόλοιπο τμήμα της λιτής και οι εξωνάρθηκες της μονής Φιλανθρωπηνών ιστορήθηκαν το 1560. Δυστυχώς, στην επιγραφή του βόρειου εξωνάρθηκα, έχει καταστραφεί το όνομα του ζωγράφου. Ωστόσο, εικονογραφικές και τεχνοτροπικές παρατηρήσεις επιτρέπουν την απόδοση του

Φράγκος Κονταρής. Ναός Μεταμόρφωσης Βελτιστάς. Ευαγγελισμός. 1568

συνόλου στους Θηβαίους αδελφούς **Γεώργιο** και **Φράγκο Κονταρή**. Στην ευρύτερη περιοχή των Ιωαννίνων έχουν εντοπιστεί και άλλα έργα των Κονταρίδων. Το 1563 τοιχογραφούν το ναό του Αγίου Νικολάου στη Κράψη ενώ το 1568, μόνος του ο Φράγκος ζωγραφίζει το ναό της Μεταμόρφωσης στη Βελτιστά (σημερινή Κληματιά).

Η φήμη της σχολής ξεπέρασε τα όρια της Ηπείρου. Οι ζωγράφοι της κλήθηκαν να τοιχογραφίσουν στα σημαντικότερα μοναστικά κέντρα του ελλαδικού χώρου. Στο Άγιο Όρος, όπου κυριαρχεί η Κρητική σχολή, οι τοιχογραφίες στο παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου στη Μεγίστη Λαύρα είναι έργο, το μόνο ενυπόγραφο, του σημαντικότερου ζωγράφου αυτού του καλλιτεχνικού ιδιώματος, του επίσης Θηβαίου **Φράγκου Κατελάνου** (1560).

Στον ίδιο ζωγράφο έχουν αποδοθεί κατά καιρούς μια σειρά τοιχογραφημένων συνόλων, τα οποία εντάσσονται στο ίδιο ρεύμα, χωρίς να είναι πάντα δυνατό να αναγνωριστεί σε αυτά το χέρι του ίδιου του Κατελάνου (μονή Μυρτιάς Αιτωλίας-1539, μονή Φιλανθρωπηνών-1542, καθολικό μονής Βαρλαάμ-1548, ναός Παναγίας Ρασιωτίσσας Καστορίας-1553, μονή Οσίου Νικάνορα Ζάβορδας στα Γρεβενά- μέσα 16ου αι.). Στα Μετέωρα, το 1566, οι Κονταρίδες τοιχογραφούν, το νάρθηκα της μονής Βαρλαάμ, την οποία είχαν ιδρύσει οι Ηπειρώτες Νεκτάριος και Θεοφάνης Αψαράς, το 1506/7.

Φράγκος Κατελάνος. Μονή Βαρλαάμ. Η συνοδεία του Πιλάτου. 1548

Η καταγωγή και των τριών ζωγράφων από τη Θήβα θέτει ασφαλώς το πρόβλημα της σχέσης της Σχολής της Βορειοδυτικής Ελλάδας (παλαιότερα γνωστή και ως Σχολή των Θηβών) με το χώρο αυτό. Ωστόσο, ο περιορισμένος αριθμός έργων της σχολής στο χώρο της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, η συνήθως ύστερη χρονολόγησή τους (β' μισό του αιώνα) και ο συχνά επιγονικός χαρακτήρας της τέχνης τους δεν επιτρέπουν να θεωρήσουμε την περιοχή κέντρο του καλλιτεχνικού αυτού ρεύματος. Αντίθετα, τα ηπειρωτικά έργα χαρακτηρίζονται από υψηλή ποιότητα και πρωτοτυπία, ενώ εμφανίζονται με αποκρυσταλλωμένα τα ιδιαίτερα στοιχεία της σχολής ήδη στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα. Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε, ότι συχνά συνδέονται με τις αρχοντικές οικογένειες της Ηπείρου (Φιλανθρωπινοί, Αψαράδες), ενώ τη σχέση τους με την υ-

ψηλή διάνοηση της περιοχής υποδηλώνει η τοιχογραφία με τους επτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας, στο νότιο εξωνάρθηκα της μονής των Φιλανθρωπηνών.

Η Σχολή της Βορειοδυτικής Ελλάδας κινείται παράλληλα και συχνά αλληλοεπιρρεαζόμενη από τα έργα των Κρητικών ζωγράφων στο Όρος και τα Μετέωρα. Τη διαχωρίζει, ωστόσο, η αγάπη της για τα έντονα χρώματα, τις γεμάτες πάθος, κινημένες μορφές, τις ρεαλιστικές λεπτομέρειες, τις πολυπρόσωπες σκηνές, τα πολύπλοκα και πυκνά αρχιτεκτονήματα. Όλα αυτά δίνουν μια αίσθηση ταραχής και κίνησης, σε πλήρη αντίθεση με την κλασική ηρεμία των Κρητικών έργων.

Μονή Φιλανθρωπηνών. Ο Πλούταρχος και ο Θουκυδίδης. 1560

ΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥΣ
ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΑ ΠΙΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΕΝΑ ΣΥΝΟΛΑ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

Ο χώρος	Το μνημείο	Οι ζωγράφοι	Η καταγωγή τους	Ο χρόνος
Κάτω Μερόπη	Ναός Παναγίας	Ξένος Διγενής	Μουχλί Λακωνίας	Τέλος 15ου αι.
Νησί Ιωαννίνων	Μονή Αγ. Νικολάου Φιλανθρωπηγών	Άγνωστος Άγνωστος Γεώργιος και Φράγκος Κονταρής (:)	- - Θήβα	Α' φάση 1531/32 Β' φάση 1542 Γ' φάση 1560
Νησί Ιωαννίνων	Μονή Αγ. Νικολάου του Ντίλιου	Άγνωστος	-	1542
Κράφη	Ναός Αγ. Νικολάου	Γεώργιος και Φράγκος Κονταρής	Θήβα	1563
Κληματιά	Ναός Μεταμόρφωσης	Φράγκος Κονταρής	Θήβα	1568
Νησί Ιωαννίνων	Μονή Ελεούσας	Εργαστήριο Κονταρίδων	-	Β' μισό 16ου αι.
Κάτω Λάβδανη	Μονή Παναγίας Μακρουλέξη	Νικόλαος και Μιχαήλ	Λινοτόπι Καστοριάς	1599
Βίτσα	Ναός Αγ. Νικολάου	Μιχαήλ	Λινοτόπι Καστοριάς	1618/9
Μονοδένδρι	Ναός Αγ. Μηνάς	Μιχαήλ και ο γιος του Κωνσταντίνος	Λινοτόπι Καστοριάς	1619/20
Μολυβδοσκεπάστο	Ναός Αγ. Αποστόλων	Δημήτριος και Ιωάννης	Γράμμος	1646
Πλαγιά	Μονή Παναγίας Ζέρμας	Νικόλαος και Γεώργιος	Λινοτόπι Καστοριάς	1656
Ζίτσα	Μονή Προφ. Ηλία	Δημήτριος, Γεώργιος και Ιωάννης (αδέρφια)	Γράμμος	1657/8
Ελληνικό	Ναός Παναγίας	Δημήτριος και Γεώργιος (αδέρφια)	Γράμμος	1662
Πολύλοφο	Ναός Αγ. Ιωάννη	Δημήτριος και Γεώργιος (αδέρφια)	Γράμμος	1672
Αρίστη	Μονή Σπηλαιώτισσας	Ιωάννης και Δημήτριος (αδέρφια)	Γράμμος	1673
Ματσούκι	Παρεκкл. Προδρόμου Μονής Βύλιζας	Γεώργιος και Στέργιος	Καλαρύτες	1737
Βίκος	Ναός Κοίμησης της Θεοτόκου	Ιωάννης και οι γιοι του	Σουδενά (Πεδινά)	1737
Ελληνικό	Ναός Αγ. Νικολάου	Χριστόδουλος	Φορτόσι	1737
Κάτω Πεδινά	Ναός Ταξιαρχών	Αναστάσιος	Καπέσοβο	1742
Νησί Ιωαννίνων	Νάρθηκας Μονής Ελεούσας	Αναστάσιος	Καπέσοβο	1759

Ο χώρος	Το μνημείο	Οι ζωγράφοι	Η καταγωγή τους	Ο χρόνος
Καπέσοβο	Ναός Κοίμησης της Θεοτόκου	Αναστάσιος και οι γιοι του Ιωάννης και Γεώργιος	Καπέσοβο	1763
Τσεπέλοβο	Μονή Αγ. Ιωάννη Ροζοβού	Αναστάσιος και οι γιοι του Ιωάννης και Γεώργιος	Καπέσοβο	1765
Πέραμα	Ναός Αγ. Χαραλάμπους	Αθανάσιος και οι γιοι του Ιωάννης και Γεώργιος	Καπέσοβο	1769
Βήσσανη	Μονή Άβελ	Κωνσταντίνος και Μιχαήλ	Χιονιάδες	1770
Κούρεντα	Ναός Αγ. Γεωργίου	Αθανάσιος και οι γιοι του Ιωάννης και Γεώργιος	Καπέσοβο	1777
Χρυσοβίτσα	Μονή Κοίμησης της Θεοτόκου	Ιωάννης και Γεώργιος (του Αθανασίου)	Καπέσοβο	1781
Αλεποχώρι	Ναός Κοίμησης της Θεοτόκου	Κωνσταντίνος	Φορτόσι	1784
Τσεπέλοβο	Ναός Αγ. Νικολάου	Ιωάννης και Γεώργιος (του Αθανασίου) και Αναστάσιος (γιος του Ιωάννη)	Καπέσοβο	1786
Φορτόσι	Ναός Φανερωμένης	Κωνσταντίνος, Στέργιος, Ν. Πλακίδης και ο γιος του Αθανάσιος, Χρήστος και Γεώργιος (αδέρφια)	Φορτόσι	1787
Καπέσοβο	Ναός Αγ. Νικολάου	Ιωάννης (του Αθανασίου) και ο γιος του Αναστάσιος	Καπέσοβο	1793
Νεγάδες	Ναός Αγ. Γεωργίου	Ιωάννης (του Αθανασίου) και ο γιος του Αναστάσιος	Καπέσοβο	1795
Κουκούλι	Ναός Κοίμησης της Θεοτόκου	Λάζαρος	Σουδενά (Πεδινά)	1796
Βούρμπιανη	Ναός Αγίου Ιωάννη	Μιχαήλ Ιωάννου	Χιονιάδες	1805
Άνω Πεδινά	Μονή Ευαγγελίστριας	Λάζαρος και ο ανιψιός του Λάζος Κανήκης	Σουδενά (Πεδινά)	1809
Καλυντά	Μονή Παναγίας Βισοκού	Αναστάσιος Αναγνώστης του Οικονόμου και Γεώργιος (:)	Καπέσοβο Τσεπέλοβο	1818
Μάρμαρα	Ναός Αγίου Νικολάου	Θεοδόσιος και ο γιος του Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	1832
Πεστά	Ναός Κοίμησης της Θεοτόκου	Θεοδόσιος	Ιωάννινα	1841
Κουκλέσι	Ναός Αγ. Νικολάου	Ζήκος, Ιωάννης, Νικόλαος, Ματθαίος	Χιονιάδες	1849
Ελεούσα	Ναός Αγ. Γεωργίου	Ματθαίος και Κωνσταντίνος	Χιονιάδες	1860
Πηγή	Ναός Αγ. Γεωργίου	Ζήκος, Ματθαίος, Απόστολος, Δημήτριος, Σωκράτης	Χιονιάδες	1875
Ιωάννινα	Ναός Αγ. Μαρίνας	Χριστόδουλος, Θωμάς, Σωκράτης, Νικόλαος	Χιονιάδες	1892
Ιερομνήμη	Ναός Αγ. Τριάδας	Βασίλειος Α. Φίλης	Χιονιάδες	1912
Σκαμνέλι	Ναός Αγ. Αποστόλων	Νικόλαος Παπακώστας	Χιονιάδες	1939

17ος αιώνας- Οι πρώτες "συντροφιές" ζωγράφων

Στο τέλος του 16ου αι., το 1599, εμφανίζεται στην Ήπειρο το πρώτο γνωστό οργανωμένο συνεργείο ζωγράφων. Αγιογραφεί το καθολικό της μονής Μακρυαλέξη στη Λάβδανη Πωγωνίου.

Στην τέχνη των επόμενων αιώνων, κυριαρχούν αυτές οι "συντροφιές" ζωγράφων, που κατάγονται από περιοχές της υπαίθρου (σε αντίθεση με την αστική καταγωγή των ζωγράφων του 16ου αι.). Παρατηρείται, επίσης, ποσοτική αύξηση των έργων και των ζωγράφων, που συχνά συνοδεύεται από πτώση της ποιότητας της ζωγραφικής, όπως είναι φυσικό. Τα διάφορα πρόνομια και η ανάπτυξη του εμπορίου, με την επακόλουθη οικονομική άνθηση της Ηπείρου, επιτρέπουν την ανέγερση πλήθους νέων ναών και προκαλούν μεγάλη ζήτηση αγιογράφων. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, κάνουν την εμφάνισή τους οι οργανωμένες ομάδες ζωγράφων.

Τα στοιχεία που μας δίνουν οι επιγραφές των ναών και των εικόνων, τα μόνα στοιχεία που διαθέτουμε, φανερώνουν τη σύσταση και την οργάνωση αυτών των ομάδων καθώς και την κοινωνική και επαγγελματική ταυτότητα των ζωγράφων. Η επιμονή με την οποία δηλώνουν το επάγγελμά τους στις επιγραφές, υποδηλώνει επαγγελματική συνείδηση και εμπιστοσύνη στις ικανότητές τους. Οι "συντροφιές" οργανώνονται με βάση την κοινή καταγωγή και την οικογενειακή παράδοση. Η επανάληψη των ίδιων ονομάτων μέσα σε μεγάλα χρονικά διαστήματα επιτρέπει να υποθέσουμε ότι το επάγγελμα του ζωγράφου περνάει μέσα στην ίδια πατριαρχική "φάρα", από γενιά σε γενιά. Η ταχύτητα με την οποία ολοκληρώνουν την τοιχογράφηση των ναών, φανερώνει ότι οι επικεφαλής ζωγράφοι, συνοδεύονται από μικρότερη ή μεγαλύτερη ομάδα ανώνυμων βοηθών, οι οποίοι αναλαμβάνουν διάφορες εργασίες, ανάλογα με την ικανότητα και την εμπειρία τους. Με βάση τις ημερομηνίες των επιγραφών και τις κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι ζωγράφοι εργαζόταν μόνο κατά την περίοδο από τον Απρίλιο έως τον Οκτώβριο ή τις αρχές Νοεμβρίου. Οι γιορτές του αγίου Γεωργίου και του αγίου Δημητρίου θεωρούνται τα ορόσημα για τις μετακινήσεις των περιπλανώμενων ζωγράφων, όπως και όλων όσων ασκούσαν κάποιο εποχιακό επάγγελμα. Η μόρφωση των ζωγράφων πρέπει να ήταν στοιχειώδης αφού οι επιγραφές είναι συχνά ανορθόγραφες και ασύνταχτες. Οι ίδιοι ζωγράφοι αναλάμβαναν την τοιχογράφηση ναών και την αγιογράφηση εικόνων.

Το πρώτο γνωστό συνεργείο που έδρασε στην Ήπειρο, είναι οι ζωγράφοι από το ερημωμένο σήμερα Λινοτόπι της Καστοριάς. Οι **Λινοτοπίτες** κυριαρχούν στη ζωγραφική της Ηπείρου στο πρώτο μισό του 17ου αι. Εκτός από τον Νικόλαο και τον Μιχαήλ, που τοιχογραφούν τη μονή

Μιχαήλ και Κωνσταντίνος από το Λινοτόπι.
Ναός Αγίου Μηνά Μονοδενδρίου. Η επιγραφή. 1619/20

Μακρυαλέξη, συναντάμε επίσης τον Μιχαήλ και το γιο του Κωνσταντίνο στη Βίτσα και το Μονοδένδρι καθώς και τους Νικόλαο και Γεώργιο στη Πλαγιά (Ζέρμα) Κόνιτσας. Εκτός όμως από τα ενυπόγραφα, πλήθος άλλων μνημείων στην Ήπειρο έχουν αποδοθεί σε Λινοτοπίτες ζωγράφους ενώ έργα τους συναντάμε, επίσης, στη Βόρειο Ήπειρο και στον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο (Μακεδονία, Θεσσαλία, Στερεά, ΠΓΔΜ).

Στα έργα των Λινοτοπιτών ζωγράφων στην Ήπειρο, αναγνωρίζεται η επίδραση της Σχολής της Βορειοδυτικής Ελλάδας και κυρίως των έργων των Κονταρίδων, γεγονός που δεν αποκλείεται να οφείλεται και στις προτιμήσεις των χορηγών της εικονογράφησης. Βέβαια, οι ζωγράφοι, όπως και το κοινό τους, αποδέχονται μια απλουστευμένη, καταννητή και άμεση, αλλά και συχνά παρανοημένη μορφή των προτύπων τους.

Τα ίδια χαρακτηριστικά συναντώνται και στα έργα της επόμενης γνωστής ομάδας ζωγράφων, τους ζωγράφους από το χωριό Γράμμος. Το πρώτο ενυπόγραφο έργο τους είναι ο ναός των Αγίων Αποστόλων στο Μολυβδοσκέπαστο (1646), έργο του Δημητρίου και του Ιωάννη. Στο δεύτερο μισό του 17ου αι., στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου, συναντώνται άλλα έξι μνημεία τοιχογραφημένα από ζωγράφους, που κατάγονται από το Γράμμο.

18ος αιώνας- Η μεγάλη ακμή

Ο 18ος αι. (ιδιαίτερα το δεύτερο μισό του) αποτελεί την περίοδο της μέγιστης οικονομικής και πνευματικής ακμής της Ηπείρου, που συνεχίζεται και το πρώτο μισό του 19ου αι.. Την εποχή αυτή, οι τοιχογραφημένοι ναοί και τα γνωστά ονόματα ζωγράφων πολλαπλασιάζονται. Οι περισσότεροι προέρχονται από χωριά της Ηπείρου. Η οργάνωσή τους σε "παρέες", με βάση την καταγωγή και την οικογένεια συνεχίζεται.

Έτσι ξέρουμε οκτώ ζωγράφους από τους Καλλαρύτες, που από το 1714 έως το 1808 αγιογραφούν έξι ναούς στην Ήπειρο αλλά και στην περιοχή της Καλαμπάκας. Γνωρίζουμε, επίσης, δώδεκα ζωγράφους από το Φορτόσι και την Κορύτιανη Κατοναχωρίων, που από το 1737 έως το 1829, τοιχογραφούν εννέα ναούς στα Κατοναχώρια και στην ευρύτερη περιοχή της Πρέβεζας και της Άρτας, καθώς και τρεις ζωγράφους από τα Σουδενά (σήμερα Πεδινά), που ζωγραφίζουν τρεις ναούς στο Ζαγόρι, από το 1737 έως το 1809. Μεμονωμένοι ζωγράφοι προέρχονται από το Τσεπέλοβο, το Μέτσοβο, την Κορυτσά κ.α. ενώ το 19ο αι. εμφανίζονται και ζωγράφοι από την

Μιχαήλ και Κωνσταντίνος από το Λινοτόπι.
Ναός Αγίου Μηνά Μονοδενδρίου. Το Συνέδριο του Πιλάτου. 1619/20

πόλη των Ιωαννίνων. Ωστόσο, οι ομάδες που χαρακτηρίζουν την περίοδο αυτή, είναι οι ζωγράφοι από το χωριό Καπέσοβο και οι ζωγράφοι από το χωριό Χιονιάδες.

Από το 1742 έως το 1841, τουλάχιστον είκοσι ναοί αγιογραφούνται από δέκα **Καπεσοβίτες** ζωγράφους. Από τις επιγραφές αναγνωρίζονται τέσσερις τουλάχιστον οικογένειες, με πρωτομάστορες τους ζωγράφους Αναστάσιο και Αθανάσιο. Οι Καπεσοβίτες "μπογάδες", όπως ονομαζόταν, είχαν έντονη επαγγελματική συνείδηση και η ζωγραφική ήταν η αποκλειστική τους απασχόληση. Άλλωστε, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ομάδες, ασκούσαν το επάγγελμα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Η δράση των **Χιονιαδιτών**, με τις περίφημες φάρες των "Πασχάδων" και των "Μαρινάδων", εκτείνεται από το 1747 μέχρι τις αρχές του 20ου αι. Έχουν καταγραφεί πάνω από 60 ονόματα ζωγράφων και ένα τεράστιο έργο, που ξεφεύγει από τα στενά όρια της μεταβυζαντινής εκκλησιαστικής ζωγραφικής και επεκτείνεται σε αρχοντικά, έπιπλα και προσωπογραφίες, σε ολόκληρη τη βορειοδυτική Ελλάδα, τη Θεσσαλία και τη δυτική Μακεδονία.

Ιωάννης, Γεώργιος και Αναστάσιος από το Καπέσοβο.
Ναός Αγίου Νικολάου Τσιπελόβου, Τμήμα των Αίνων, 1786

Ο χαρακτήρας των έργων των τελευταίων αιώνων της Οθωμανικής κυριαρχίας είναι πολυσυλλεκτικός. Η παράδοση των έργων του 16ου αι., που διαφαίνεται αλλού περισσότερο, αλλού λιγότερο, μολιάζεται με στοιχεία από τη ζωγραφική στα Επτάνησα αλλά και από δυτικές χαλκογραφίες. Το 19ο αι., σταδιακά, πρώτα στα αστικά κέντρα και στη συνέχεια στην ύπαιθρο, η τάση εκκοσμίκευσης θα κυριαρχήσει στην εκκλησιαστική τέχνη και θα φέρει τη ρήξη με το παραδοσιακό ύφος ζωγραφικής. Οι τοιχογραφημένες επιφάνειες θα περιοριστούν, οι ναοί θα κοσμούνται με γύψινα δυτικότερα ανάγλυφα, οι δανεισμένες από τη δύση μπαρόκ τάσεις κυριαρχούν ενώ συναντάται και η αυτούσια μεταφορά έργων του αναγεννησιακού ζωγράφου Ραφαήλ και άλλων δυτικών ζωγράφων μέσα στους ναούς. Μετά το 1850, η οικονομική κάμψη θα φέρει και την παρακμή στο επάγγελμα του ζωγράφου.

Ναός Αγίου Αθανασίου Πληκατίου.
Η οροφή. Τέλη 18ου αι.

Με τις «συντροφιές»
των ζωγράφων
στην Ήπειρο

II. Επίσκεψη στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων

Επίσκεψη στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων

Παρουσιάζουμε εδώ, κάποιες από τις εικόνες του Μουσείου. Η επιλογή έγινε με βάση την καλλιτεχνική και ιστορική αξία των έργων, αλλά και γιατί οι εικόνες αυτές θα μπορούσαν να αποτελέσουν αφορμή για συζήτηση μέσα στα πλαίσια της επίσκεψης της σχολικής ομάδας είτε λόγω κάποιων ιδιαιτεροτήτων τους (χρονολόγηση, προέλευση κ.λ.π.) είτε γιατί σχετίζονται άμεσα με τις "συντροφικές" των ζωγράφων. (Οι αριθμοί παραπέμπουν στο σχέδιο του Μουσείου, σελ. 4-5)

Αίθουσα Β

Βημόθυρο (αρ. 1). Σώζεται μόνο το αριστερό βημόθυρο. Στο επάνω μέρος εικονίζεται ο αρχάγγελος Γαβριήλ και στο κάτω ο απόστολος Πέτρος. Αντίστοιχα, στο δεξί φύλλο θα εικονίζονταν η Παναγία (σκηνή Ευαγγελισμού) και ο απόστολος Παύλος. Η χρονολόγησή του στην υστεροβυζαντινή περίοδο (13ος - 15ος αι.), το καθιστά ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς ελάχιστα ξυλόγλυπτα αντικείμενα έχουν σωθεί από εποχή αυτή.

Αίθουσα Γ

Άγιος Συμεών ο Στυλίτης (αρ. 2). Ο άγιος, από τους σημαντικότερους αγίους του ορθόδοξου μοναχισμού, φορά το κουκούλι και τα ράσα του μοναχού και κρατά ειλητό (κείμενο σε μορφή κυλίνδρου). Κατά τη συντήρηση της εικόνας στα εργαστήρια της 8ης Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, διαπιστώθηκε ότι η μορφή του αγίου που σώζεται (του 17ου αι.), επαναλαμβάνει παλαιότερη, κατεστραμμένη ζωγραφική (του 15ου αι.). Τέχνη της τελευταίας διακρίνονται στις φθορές του προσώπου.

Αίθουσα Δ₁

Δέηση από επιστύλιο τέμπλου (αρ.7). Πρόκειται για τμήμα από την ανώτερη σειρά των εικόνων του τέμπλου, τα λεγόμενα αποστολικά, όπου ανάμεσα στις μορφές των αποστόλων εικονίζεται ο

Χριστός μαζί με τους δεόμενους Παναγία και Προδρόμο (βλ. σχέδιο τέμπλου). Όπως φανερώνει η επιγραφή στα πόδια του Προδρόμου, είναι έργο του Λινοτοπίτη ζωγράφου Κωνσταντίνου, ο οποίος, μαζί με τον πατέρα του Μιχαήλ, ζωγράφισε το ναό του Αγίου Μηνά στο Μονοδένδρι. Η χρονολογία 1635/6 γράφεται στα πόδια της Παναγίας.

Οι εικόνες από το τέμπλο της Μονής Μακρυαλέξη (αρ. 10-13). Το σύνολο από τη μονή Μακρυαλέξη αποτελείται από τα βημόθυρα, την εικόνα του Χριστού, την εικόνα της Παναγίας και την εικόνα της Κοίμησης. Τα βημόθυρα και οι δύο πρώτες εικόνες χρονολογούνται στα 1593 και είναι έργα των Λινοτοπιτών ζωγράφων Νικολάου και Μιχαήλ, οι οποίοι έχουν τοιχογραφήσει και το ναό της μονής.

Τα ονόματά τους και η χρονολογία διαβάζονται στην επιγραφή, στο κάτω πλαίσιο των εικόνων. Νεώτερη είναι η εικόνα της Κοίμησης, στο πίσω μέρος της οποίας υπάρχει η χρονολογία 1652.

Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος και σκηνές του βίου του (αρ. 14)

Η εικόνα είναι έργο του Κρητικού ζωγράφου Θεόδωρου Πουλάκη, ο οποίος έδρασε στα Επτάνησα (δεύτερο μισό 17ου αι). Η υπογραφή του σώζεται αριστερά, ανάμεσα στις σκηνές. Η εικόνα είναι ενδεικτική για το πώς δυτικά στοιχεία (όπως οι μορφές στις σκηνές από το βίο του αγίου) εισδύουν σταδιακά στη μεταβυζαντινή τέχνη. Ανάλογα στοιχεία θα επηρεάσουν και τη ζωγραφική στην Ήπειρο το 18ο αι.

Αίθουσα Δ2

Μνηστεία της Αγίας Αικατερίνης (αρ. 15). Εικονίζεται το όνειρο της αγίας, που είδε τον Χριστό να της προσφέρει το δαχτυλίδι των αρραβώνων τους. Αν και το θέμα υπάρχει και στη μεταβυζαντινή ζωγραφική, η εικόνα αυτή προέρχεται από τη Δύση (πιθανώς τη Φλάνδρα του 15ου αι.). Ωστόσο η ελληνική επιγραφή ("Μαρτίριον] της Αγίας Κατερίνης 1688") στο πλαίσιο της, είναι ενδεικτική της ενσωμάτωσής της στην ορθόδοξη πραγματικότητα καθώς και των αισθητικών προτιμήσεων της εποχής.

Άγιος Παντελεήμων και σκηνές του βίου του (αρ. 20). Η μικρή αυτή εικόνα του 17ου αι. είναι ενδεικτική της συνήθειας να απεικονίζονται σε εικόνες ή σε τοιχογραφίες οι αφιερωτές- χορηγοί της αγιογράφησης, όπως ο μοναχός, στα πόδια του θρόνου του αγίου.

Αίθουσα Δ3

Βημόθυρα (αρ. 21). Τα βημόθυρα με την παράσταση του Ευαγγελισμού είναι επίσης έργο του Λινοτοπίτη Κωνσταντίνου. Αν και δεν φέρουν υπογραφή, η κοινή προέλευση (από το Κουκούλι Ζαγορίου) και η ομοιότητα στην τέχνη με τη Δέηση από επιστύλιο τέμπλου (αρ. 7) επιβεβαιώνουν την απόδοσή τους στον ίδιο ζωγράφο.

Αίθουσα Ε

Χριστός Κριτής (αρ. 27). Η εντυπωσιακή αυτή εικόνα, που προέρχεται από την Ζωσιμαία Ακαδημία των Ιωαννίνων, είναι αντιπροσωπευτική της τέχνης των ζωγράφων από το Καπέσοβο. Εικονίζεται ο Χριστός στους ουρανούς, ανάμεσα σε πλήθος αγίων. Κάτω δεξιά σώζεται η υπογραφή του ζωγράφου Ιωάννη Αθανασίου, γνωστού και από άλλα έργα του (βλ. κατάλογο ζωγράφων) και η χρονολογία 1773.

Σε Καπεσοβίτη ζωγράφο (τον Αναγνώστη Οικονόμου) ανήκει και η εικόνα **Ρόδο το Αμαραντό** (αρ. 34). Στον Τσεπελοβίτη ζωγράφο Αναστάσιο Αναγνώστη ανήκει η εικόνα του **Αγίου Ιωάννη Προδρόμου** (αρ. 35).

Αίθουσα ΣΤ

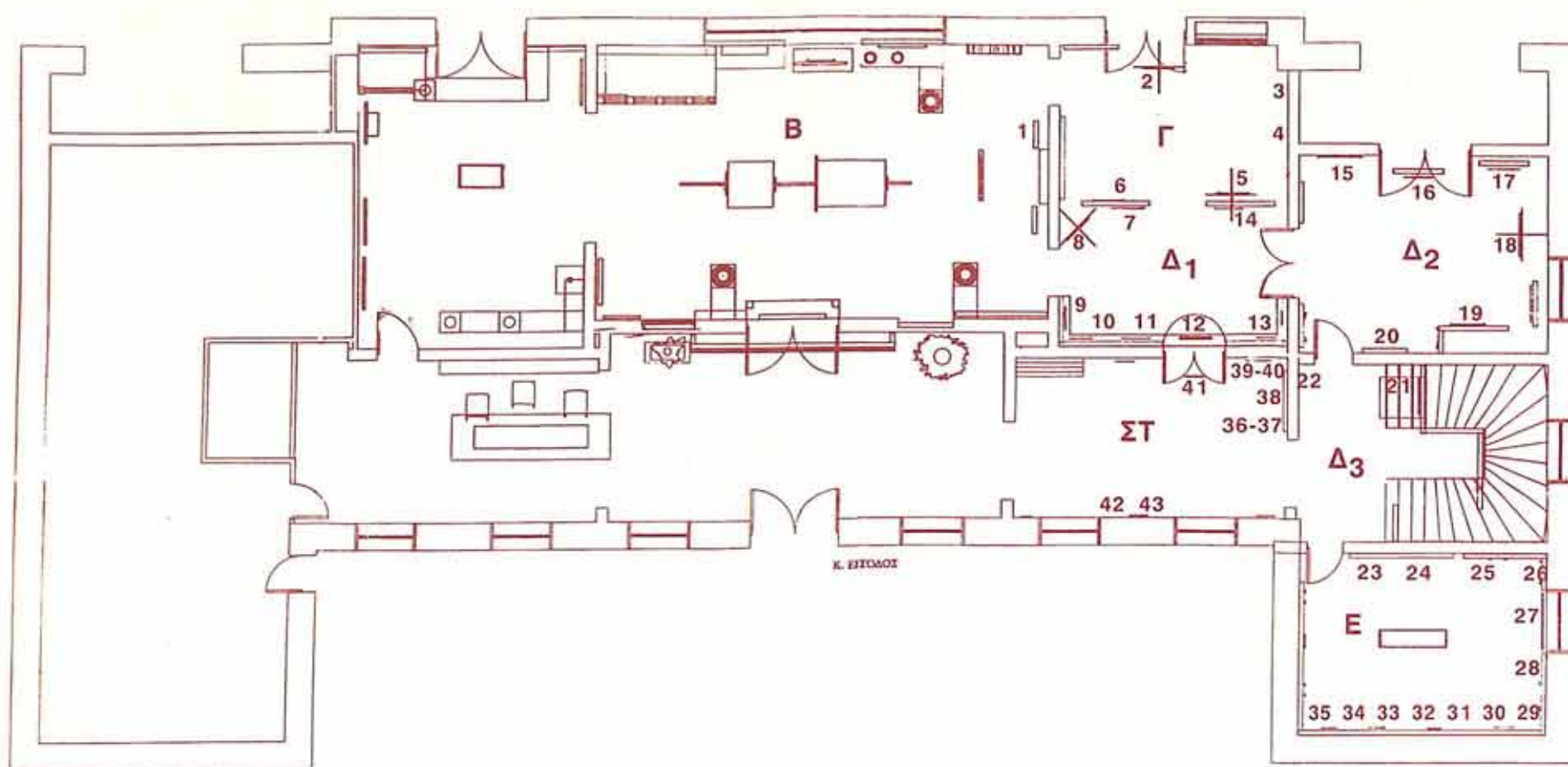
Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα (αρ. 41). Η

εικόνα είναι έργο του γιαννιώτη ζωγράφου Θεοδόσιου και του γιου του Κωνσταντίνου και χρονολογείται στα 1841, σύμφωνα με την επιγραφή στο πλαίσιο της. Στους ίδιους ζωγράφους αποδίδεται μεταξύ άλλων (βλ. κατάλογο ζωγράφων) και η τοιχογράφηση του Αγίου Αθανασίου (Μητρόπολη) των Ιωαννίνων.

Περιτομή του Χριστού (αρ. 43). Η εικόνα με το σπάνιο αυτό θέμα, χρονολογείται στα 1829 και είναι έργο του γνωστού ζωγράφου Λάζαρου από τα Πεδινά (Σουδενά) (βλ. κατάλογο ζωγράφων).

Στις τελευταίες αίθουσες υπάρχουν επίσης αντιπροσωπευτικά δείγματα εικόνων από διαφορετικά σημεία του τέμπλου όπως **λυπηρά** (αρ. 31-32) και εικόνες από την σειρά του Δωδεκαόρτου (αρ. 24, 42) (βλ. σχέδιο τέμπλου).

Σχέδιο του Μοναστηρίου

Οι εικόνες του Μουσείου

Αίθουσα Β'

1. Βημόθυρο

Αίθουσα Γ'

2. Άγιος Συμεών

3. Χριστός Παντοκράτωρ

4. Φιλοξενία του Αβραάμ

5. Παναγία Οδηγήτρια

6. Άγιος Γεώργιος

Αίθουσα Δ1

7. Δέηση από επιστύλιο τέμπλου

8. Χριστός Παντοκράτωρ

9. Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος

10. Κοίμηση της Παναγίας

11. Ένθρονος Χριστός Παντοκράτωρ και απόστολοι

12. Βημόθυρα

13. Ένθρονος Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα και προφήτες

14. Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος και σκηνές του βίου του

Αίθουσα Δ2

15. Μνηστεία της Αγίας Αικατερίνης

16. Χριστός Παντοκράτωρ

17. Ένθρονος Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα

18. Ένθρονος Χριστός Παντοκράτωρ

19. Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα

20. Άγιος Παντελεήμων και σκηνές του βίου του

Αίθουσα Δ3

21. Βημόθυρα

22. Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα

Αίθουσα Ε

23. Άγιοι Πάντες

24. Ανάσταση του Λαζάρου

25. Ένθρονος Θεοτόκος και σκηνές Δωδεκαόρτου

26. Άγιος Ανδρέας

27. Χριστός Κριτής

28. Άγιος Σπυρίδων

29. Άγιος Δημήτριος

30. Αλληγορία της Θείας Μετάληψης

31. Θεοτόκος από λυπηρά τέμπλου

32. Άγιος Ιωάννης από λυπηρά τέμπλου

33. Αγία Αικατερίνη

34. Παναγία, Ρόδο το Αμάραντο και Ρίζα Ιεσσαί

35. Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος.

Αίθουσα ΣΤ

36. Άγιος Γεώργιος

37. Προφήτης Ηλίας

38. Άγιος Γεώργιος

39. Χριστός, η Άμπελος

40. Ανάληψη

41. Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα

42. Βάπτισμα

43. Περιτομή του Χριστού

Σημ: με έντονα γράμματα γράφονται οι εικόνες που αναφέρονται στο κείμενο.

Το έντυπο του μαθητή

Το "Αχ, αυτές οι εικόνες" είναι μια αφήγηση σχετική με το σύνολο των εικόνων από τη μονή Μακρυαλέξη, οι οποίες φυλάσσονται στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων. Είναι μια φανταστική ιστορία, βασισμένη, ωστόσο, σε πραγματικά στοιχεία. Τα ονόματα των ζωγράφων Νικόλαου και Μιχαήλ, η καταγωγή τους από το Λινοτόπι και ο κτήτορας- χορηγός ηγούμενος Λεόντιος είναι στοιχεία, που αναφέρονται στις επιγραφές του καθολικού του μοναστηριού, καθώς και στις επιγραφές των εικόνων. Άγνωστη είναι η σχέση μεταξύ των ζωγράφων καθώς και τα ονόματα και ο αριθμός των βοηθών, που πρέπει να είχαν μαζί τους. Στην ιστορία μας αποσιωπάται η ύπαρξη δεύτερου χορηγού-κτήτορα, του ιερομόναχου Δημήτριου. Ο άρχοντας Ιωάννης είναι φανταστικό πρόσωπο. Οι χρονολογίες που αναφέρονται στην ιστορία, είναι δανεισμένες από τις επιγραφές του μνημείου. Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι με βάση τη χρονολογία που φέρουν οι εικόνες, προκύπτει ότι αγιογραφήθηκαν πριν και όχι μετά το ναό. Τέλος, φανταστικά είναι τα πρόσωπα των δύο αρχαιολόγων. Η ιστορία τους, ωστόσο, δεν απέχει από την καθημερινή πραγματικότητα και πρακτική των ανθρώπων της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

Λίγα λόγια για τη μονή Μακρυαλέξη

Η μονή της Κοίμησης της Παναγίας βρίσκεται στο όρος Μουργκάνα, στην κοινότητα Κάτω Λάβδανης. Κατά παράδοση ιδρύθηκε στα βυζαντινά χρόνια, πιθανώς από κάποιον Αλέξη, ωστόσο δεν υπάρχουν ιστορικά και αρχαιολογικά στοιχεία, που να επιβεβαιώνουν την τόσο πρώιμη ίδρυσή της. Τα πρώτα επιβεβαιωμένα στοιχεία είναι αυτά που παρέχουν οι επιγραφές στο καθολικό, το οποίο χτίστηκε το 1585 και αγιογραφήθηκε το 1599. Εκτός από το καθολικό, το οποίο είναι σταυροειδής εγγεγραμμένος ναός με νάρθηκα, μέσα στον περίβολο σώζονται μικρό διώροφο κελί του 19ου αι., καθώς και ερείπια κτηρίου μεγάλου μεγέθους, πιθανώς της Τράπεζας (χώρος εστίασης) του μοναστηριού. Η μονή άκμασε την περίοδο της Οθωμανικής κατάκτησης και αποτέλεσε σημαντικό πνευματικό και οικονομικό κέντρο της περιοχής. Η αλλαγή των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, το δεύτερο μισό του 19ου αι., προκάλεσαν την παρακμή της μονής, η οποία εγκαταλείφθηκε πιθανώς στις αρχές του επόμενου αιώνα.

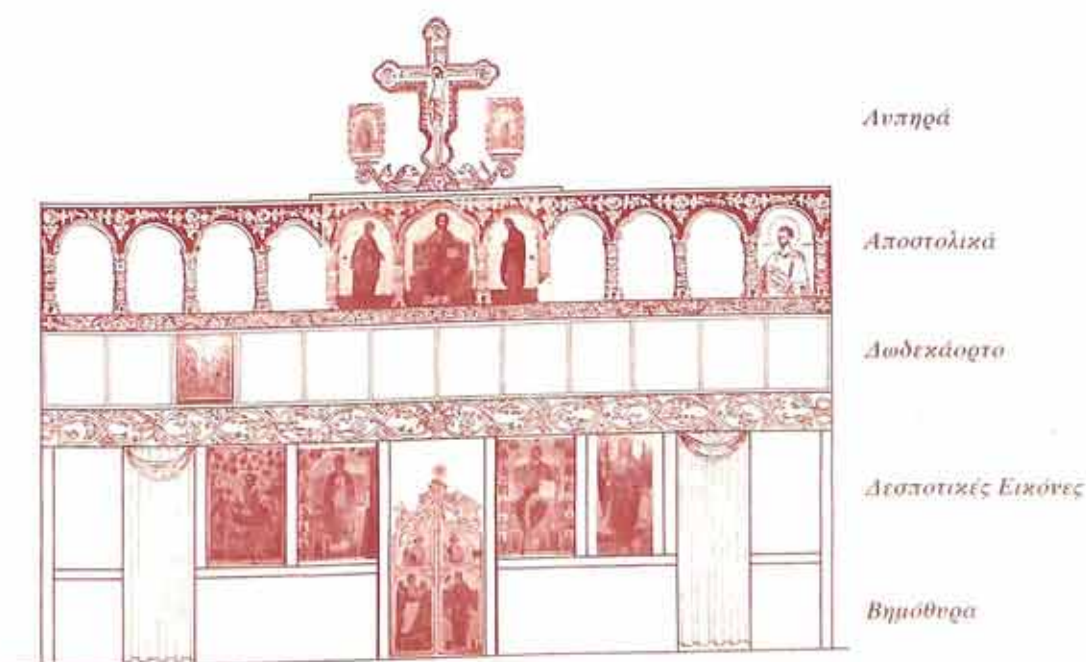

Λίγα λόγια για την τεχνική κατασκευής των εικόνων

Τα στοιχεία για την τεχνική κατασκευής των εικόνων είναι γνωστά, τόσο από τη ζώσα παράδοση των σημερινών αγιογράφων, όσο και μέσω μιας σειράς εγχειριδίων ζωγραφικής, τα οποία σώζονται ακόμα και από τα μεσοβυζαντινά χρόνια (9ος - 12ος αι.). Όλα τα υλικά τους, οι ζωγράφοι τα έβρισκαν στη φύση και τις περισσότερες φορές τα κατασκεύαζαν μόνοι τους. Ιδιαίτερη προσοχή δινόταν στην επιλογή του ξύλου, το οποίο θα έπρεπε να είναι παλιό και σκληρό, για να μη σκεβρώσει. Η κατάσταση πολλών εικόνων σήμερα δείχνει ότι η επιλογή του ξύλου δεν ήταν πάντα πετυχημένη. Πριν να ζωγραφίσουν, οι αγιογράφοι "προετοίμαζαν" την εικόνα. Η "προετοιμασία" ήταν συνήθως ένα στρώμα γύψου, συχνά πάνω από ύφασμα, και σκοπό είχε να δημιουργήσει κατάλληλη επιφάνεια για ζωγραφική αλλά και να προστατέψει την εικόνα από τη φθορά του ξύλου. Η σχεδίαση της εικόνα πάνω στην προετοιμασία γινόταν με τη χρήση των ανθιβόλων, δηλαδή ειδικών σχεδίων. Τα καλά ανθίβολα ήταν σημαντική περιουσία για τους ζωγράφους και συχνά γινόταν αντικείμενα αγοροπωλησίας ή κληροδοτήματα. Τα χρώματα των ζωγράφων κατασκευάζονταν από χρωστικές ουσίες σε μορφή σκόνης, τις οποίες ανακάτευαν με κρόκο αυγού. Το βάθος των εικόνων καλυπτόταν με φύλλα χρυσού. Η ποιότητα και το πάχος των φύλλων εξαρτιόταν συνήθως από τις οικονομικές δυνατότητες αυτού που παράγγελλε τις εικόνες. Ένα λεπτό στρώμα από βερνίκι προστάτευε τις ολοκληρωμένες εικόνες.

Λίγα λόγια για την θέση των εικόνων στο τέμπλο

Η βασική διάταξη των εικόνων στο τέμπλο, όπως παρουσιάζεται στο έντυπο του μαθητή, είναι καθορισμένη από την εκκλησιαστική παράδοση. Ωστόσο, ο ακριβής αριθμός των εικόνων ποικίλει ανάλογα με το μέγεθος του ναού και του τέμπλου. Έτσι, π.χ., σε μικρούς ναούς μπορεί να απουσιάζει ακόμα και κάποια από τις τέσσερις δεσποτικές εικόνες ή σε μεγάλους ναούς το Δωδεκάορτο να έχει πολύ περισσότερες από δώδεκα εικόνες.

Σχέδιο τέμπλου

Προτάσεις για δραστηριότητες

Πριν την επίσκεψη

και ίσως με αφορμή το έντυπο του μαθητή, θα ήταν καλό να γίνει στην τάξη μια συζήτηση σχετικά με τους ζωγράφους, τις τοιχογραφίες και τις εικόνες. Αν και τα περισσότερα παιδιά θα έχουν δει εικόνες και θα έχουν επισκεφθεί τοιχογραφημένους ναούς, λίγα θα έχουν αναρωτηθεί για την προέλευση, τους ζωγράφους και τη σημασία αυτών που είδαν. Επίσης, πριν την επίσκεψη, θα ήταν χρήσιμο να επισκεφτείτε το Μουσείο και, με βάση τα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητες της μαθητικής ομάδας, να οργανώσετε την επίσκεψη, επιλέγοντας ποιες από τις πληροφορίες, που παρέχονται παραπάνω, πρέπει να μεταδοθούν στα παιδιά καθώς και τον τρόπο μετάδοσής τους. Συνεννοηθείτε με τους υπεύθυνους του μουσείου για τη μέρα και την ώρα της επίσκεψης. Η φωτογράφιση στο Μουσείο με φλας κανονικά απαγορεύεται. Ζητήστε από τους υπεύθυνους ειδική άδεια, ώστε να μπορέσουν τα παιδιά να φωτογραφήσουν τις εικόνες, που θα καταγράψουν.

Κατά την επίσκεψη

εξηγήστε στα παιδιά ότι οι εικόνες είναι πολύτιμα αντικείμενα, συχνά ιδιαίτερα ευαίσθητα και γι' αυτό καλό θα ήταν να αποφεύγουν να τις αγγίζουν. Δείξτε στα παιδιά όσα από τα εκθέματα του Μουσείου θεωρείτε σωστό. Με βάση τις πληροφορίες που δίνονται στο έντυπο αυτό και στο έντυπο του μαθητή, συζητήστε με τα παιδιά για τους ζωγράφους, τα θέματα των εικόνων, τις πιθανές θέσεις τους στο τέμπλο (ας σημειωθεί ότι δεν είναι απαραίτητο όλες οι εικόνες να προέρχονται από τέμπλο, αφού υπάρχουν και εικόνες ιδιωτικής λατρείας). Στο τέλος, μοιράστε τους φωτοτυπημένο το "δελτίο καταγραφής" και ζητήστε τους να το συμπληρώσουν, επιλέγοντας μόνο τους ποια εικόνα θα καταγράψουν. Αν για οποιαδήποτε λόγο δεν είναι δυνατή η φωτογράφιση, τα παιδιά μπορούν να σχεδιάσουν τις εικόνες. Πείτε στα παιδιά να αγνοήσουν τις διαστάσεις, αφού θα τους είναι ιδιαίτερα δύσκολο να μετρήσουν εκτεθειμένες εικόνες, ή δώστε τους εσείς κάποιες κατά προσέγγιση διαστάσεις. Τελειώνοντας θα έχει δημιουργηθεί ένα αρχείο εικόνων για την τάξη τους!

Μετά την επίσκεψη

μπορείτε να οργανώσετε μια επίσκεψη σε κάποιο από τα τοιχογραφημένα μνημεία της περιοχής (π.χ. στη μονή των Φιλανθρωπηνών ή σε κάποιο από τα μνημεία που αναφέρονται στον κατάλογο των ζωγράφων. Δυστυχώς, η μονή Μακρυαλέξη είναι μάλλον απρόσιτη, λόγω της θέσης της), ώστε να γνωρίσουν τα παιδιά και τις μεταβυζαντινές τοιχογραφίες. Μπορείτε να τους ζητήσετε να συμπληρώσουν το αρχείο της τάξης τους με δελτία από εικόνες, που πιθανώς υπάρχουν στα σπίτια τους ή σε άλλες εκκλησίες.

ΟΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΜΑΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ

Αριθμός της εικόνας:

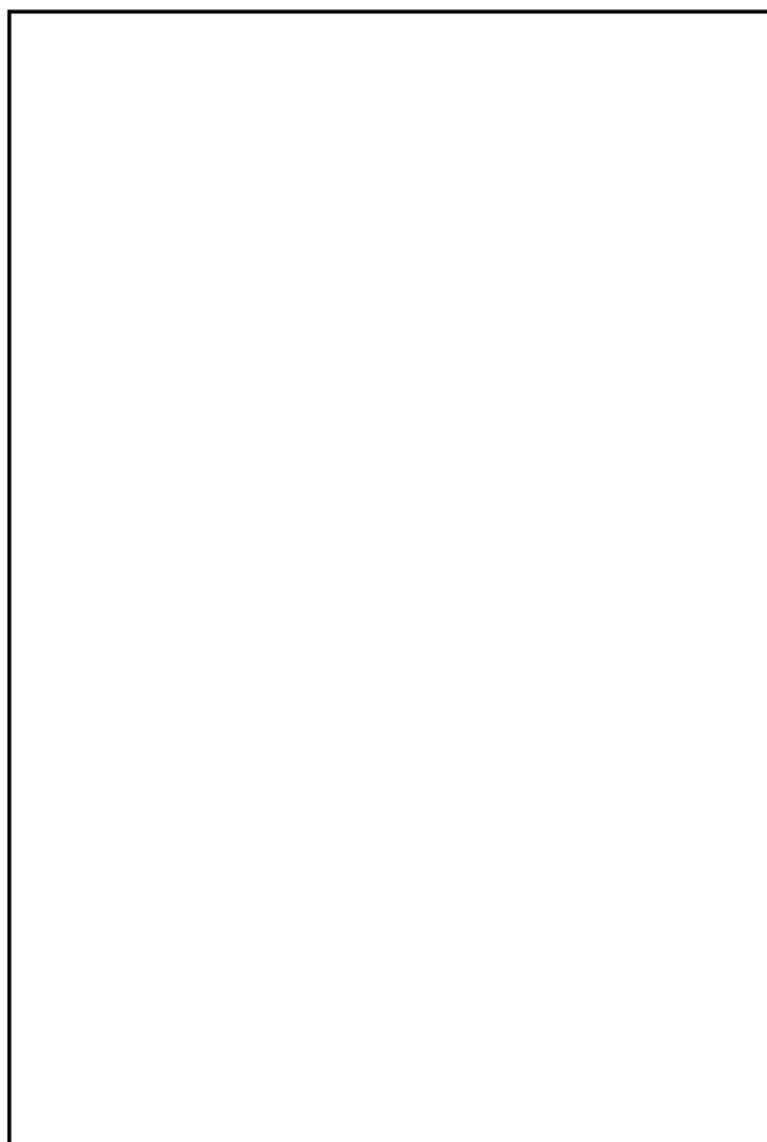
Είδος της εικόνας:

Διαστάσεις της εικόνας:

Προέλευση της εικόνας:

Χρονολόγηση:

Περιγραφή:

Επιγραφή:

Ζωγράφος:

Ημερομηνία καταγραφής:

Αχ, αυτές οι εικόνες !!!

**Μια ιστορία για τις εικόνες
από το μοναστήρι του Μακρυαλέξη**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
8^η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ

*Φωτογραφία εξωφύλλου: Ο άγιος Λάζαρος, ο ξαγρόφος.
Φράγκος Κατελάνος, παρεκκλήσι Αγίου Νικολάου,
μονή Μεγίστης Λάυρας, Άγιο Όρος. 1560*

ISBN 960-8063-47-7

© 2001 ΥΠ.Ε.Π.Θ ΥΠ.ΠΟ (Πρόγραμμα Μελίνια)
8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ιωάννινα
Καραμπερίδη Αργυρώ

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ: αγιογράφος από το Λινοτόπι της Καστοριάς.

Ο αρχηγός του συνεργείου, της "συντροφιάς", που ζωγράφισε τις τοιχογραφίες και τις εικόνες στο μοναστήρι της Παναγίας του Μακρυαλέξη.

ΜΙΧΑΗΛ: αγιογράφος από το Λινοτόπι της Καστοριάς. Γιος και συνεργάτης του Νικόλαου.

Οι αγιογραφίες στη μονή Μακρυαλέξη ήταν ένα από τα πρώτα έργα του.

ΛΕΟΝΤΙΟΣ: ηγούμενος του μοναστηριού.

Ο άνθρωπος που κάλεσε τους ζωγράφους και πλήρωσε για την εργασία τους.

ΙΩΑΝΝΗΣ: άρχοντας από ένα γειτονικό χωριό.

Αναθέτει στους ζωγράφους μας να τοιχογραφήσουν τον ναό του Αγίου Νικολάου, που έχτισε στο χωριό του.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ και **ΓΕΩΡΓΙΟΣ** : βοηθοί του Νικόλαου

Το βουνό Μουργκάνα.
Κάπου, μέσα στο δάσος ξεχωρίζει και το μοναστήρι

Βέβαια ήταν κι ένα τσούρμο κόσμος. Μεγάλη αναστάτωση στη ζωή του μοναστηριού, αλλά άξιζε τον κόπο.

Μπροστά στην πόρτα του ναού, ο Λεόντιος συναντά τον πρωτομάστορα, τον αρχηγό όλου του συνεργείου, τον περίφημο Νικόλαο.

-Τι έγινε, μάστορ-Νικόλα, τελείωσαν επιτέλους οι ζωγραφιές;

-Βέβαια, γέροντα. Όλος ο ναός ανιστορήθηκε*. Τώρα ο Μιχαήλ τελειώνει τα γράμματα. Την επιγραφή ντε, πάνω απ' την πόρτα.

- Α, ναι! Δεν φαντάζομαι να ξέχασε να γράψει τ' όνομά μου!!

-Τι λες, άγιε ηγούμενε, ξεχνιούνται τέτοια πράγματα;

Έλα, έμπα να δεις.

* καθολικό: ο κεντρικό ναός του μοναστηριού

* ανιστορώ ή ιστορώ: ζωγραφίζω, τοιχογραφώ

5 Αυγούστου 1599, στο μοναστήρι της Παναγίας του Μακρουαλέξη.

Η μέρα φτάνει στο τέλος της. Ο ήλιος, που σε λίγο θα κρυφτεί πίσω από την κορφή της Μουργκάνας, φωτίζει το καινούργιο **καθολικό*** της ιστορικής μονής Μακρουαλέξη, σκαρφαλωμένης ψηλά στις πλαγιές του βουνού.

Το μοναστήρι γνωρίζει μέρες δόξας. Λίγα χρόνια πριν, το 1585, ο ηγούμενος Λεόντιος ξόδεψε πολλά από τα πλούσια έσοδα της μονής και έχτισε το καινούργιο καθολικό. Και σήμερα, επιτέλους, τελειώνει κι η αγιογράφηση του. Ο ηγούμενος είναι ευχαριστημένος. Οι ζωγράφοι που κάλεσε από το μακρινό χωριό Λινοτόπι, αποδείχτηκαν πολύ ικανοί και γρήγοροι. Μέσα σε δυο μήνες τελείωσαν όλες τις αγιογραφίες του ναού.

Το Καθολικό

Μέσα στο ναό, ο Μιχαήλ, ο γιος του Νικόλαου, ανεβασμένος στην τελευταία σκαλωσιά, κάνει το σταυρό του. Με τη βοήθεια του Θεού ολοκληρώθηκε κι η επιγραφή, τέλειωσε η εκκλησιά. Είναι πολύ περήφανος ο Μιχαήλ. Είναι η πρώτη φορά, που ο πατέρας του τον παίρνει μαζί του σ' ένα τόσο μακρινό ταξίδι και πρώτη φορά συμμετέχει στην αγιογράφηση ενός τόσο μεγάλου ναού.

Μπαίνοντας, ο Λεόντιος και ο Νικόλαος διαβάζουν την επιγραφή.

- Να, κυρ ηγούμενε, το γράφει εκεί: **ΔΗΛΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΚΗΡ ΛΕΟΝΤΙΟΥ***.

- Ναι, ναι, σωστά. Θα μπορούσες, όμως, νεαρέ, να το γράψεις ορθογραφημένο!!

Αμήχανος ο Μιχαήλ στρέφει και κοιτά τον πατέρα του.

- Α, γέροντα, λειι αυτός, τόσα γράμματα μάθαμ' εμείς από το μακαρίτη τον πατέρα μου, τον μάστορ-Μιχαήλ, άξιο ζωγράφο, τον πρώτο στην οικογένεια που 'μαθε την τέχνη της ζωγραφιάς.

- Ας είναι, δεν πειράζει. Άλλωστε ποιος ξέρει να διαβάζει σήμερα! λέει ο ηγούμενος και ευχαριστημένος βγαίνει από το ναό.

Η επιγραφή στο καθολικό.

Τοιχογραφία από το καθολικό του μοναστηριού.

"Δύσκολος άνθρωπος, σκέφτεται ο Νικόλαος, αλλά τουλάχιστον πληρώνει καλά."

- Μιχαήλ, πού είναι οι υπόλοιποι; Αυτές τις μπογιές, τι τις άφησαν εδώ;

- Θα τις μαζέψω εγώ, πατέρα. Τις χρειαζόμουν για την επιγραφή. Ο Κωνσταντίνος κι ο Γεώργιος έχουν πάει στο κελί, προετοιμάζουν τις εικόνες, όπως όρισες.

- Α, ναι. Άντε να τελειώνουμε και το τέμπλο και με τη βοήθεια του Θεού, θα προλάβουμε να γυρίσουμε στο Λινοτόπι πριν του άι Δημήτρη. Να περάσουμε χειμώνα με τις οικογένειές μας. Πάμε να δούμε τι φτιάχνουν οι άλλοι.

* δηλ. συνδρομής κόπου και εξόδου ηγουμένου κηρ Λεοντίου: με τη βοήθεια, τον κόπο και τα έξοδα του ηγούμενου κυρίου Λεοντίου.

Ότι σώζεται σήμερα από την Τράπεζα του μοναστηριού

- Ιωάννη αφέντη, μην πεις κουβέντ., του λειο ο Νικόλαος. Στο ξανάπα. Τώρα δεν γίνεται. Αν θέλει ο Θεός, του χρόνου, μετά τ' αι Γιωργιού, θα 'ρθουμε στα μέρη σου, να τον ι-στορήσουμε τον άι Νικόλα, μεγάλ' η χάρη του. Νωρίτερα δεν γίνεται και μην επιμένεις άδικα. Όσα άσπρα* κι αν δίνεις, μεσ' στο χειμώνα δε φτιάνονται εκκλησές.

- Καλά μαστρο-Νικόλα! Τι να πω; Κρίμα κι ήθελα να κάνω μεγάλο πανηγύρι!! Αλλ' ας εί-ναι. Καλό σας δρόμο τότε και καλή αντάμωση την άνοιξη. Θα σας περιμένω! Μη τυχόν πά-τε πουθενά αλλού!!

- Να 'σαι σίγουρος, κυρ Ιωάννη. Δεν πατάμε 'μεις το λόγο μας.

* Τράπεζα: το κτίριο όπου τρων οι μοναχοί

* άσπρα: νομίσματα της εποχής

Οι δυο ζωγράφοι αφήνουν το ναό και κινούν κατά τα κελιά. Εκεί, δίπλα στη Τράπεζα*, ο ηγούμενος τους έχει παραχωρήσει ένα χώρο, για να κοιμούνται και να εργάζονται. Πριν, ωστόσο, προλάβουν ν' ανέβουν την πέτρινη σκάλα, ακούν να τους φωνάζει ο άρχοντας Ιωάννης. Όλο τον καιρό που δουλεύουν στο μοναστήρι, ο άρχοντας τους επισκέπτεται συχνά. Θαυμάζει την τέχνη τους και πολλές φορές τους έχει ζητήσει να πάνε στο χωριό του και να τοιχογραφήσουν την εκκλησία του άι Νικόλα, που' χει χτίσει. Βιαζόταν κιόλας. Θα' θελε να τον είχε τελειωμένο μέχρι τη γιορτή του αγίου, το Δεκέμβρη.

Ένας χριστιανός άρχοντας.
Από το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη,
στην Κάτω Μερόπη Πωγωνίου

Ο άγιος Λάζαρος, ο ζωγράφος.
Από το μοναστήρι της Μεγίστης Λαύρας,
στο Άγιο Όρος

Ο Μιχαήλ περιεργαζόταν τα πολυάριθμα βαζάκια με τις πολύχρωμες σκόνες. Από μικρός είχε μάθει να τις ανακατεύει με κρόκο αυγού και να φτιάχνει τα φωτεινά χρώματα των εικόνων. Ποτέ όμως **δεν σταμάτησε να τον** ενθουσιάζει η ποικιλία και η πολυχρωμία τους. Μερικές από αυτές ήξερε να τις κατασκευάζει μόνος του, από διάφορα φυτά ή ορυκτά ή και από χώμα. Άλλες όμως, τις πιο ακριβές, έπρεπε να τις παραγγέλνουν από μακριά.

- Πατέρα, νομίζω ότι ο χρυσός που έχουμε, δε φτάνει για να φτιάξουμε όλες τις εικόνες.

- Μην ανησυχείς, γιε μου. Ο κυρ Λεόντιος θέλει οι εικόνες του να είναι οι πιο όμορφες. Θα μας δώσει όσο χρυσάφι χρειαστούμε για να φτιάξουμε τα λεπτά φύλλα, που θα καλύψουν το βάθος των εικόνων. Αλλά κι εμείς θα κάνουμε το καλύτερο. Αυτές τις εικόνες θα τις θαυμάζουν για αιώνες!!!!

· βημόθυρο, τέμπλο, δεσποτικές εικόνες, λυπηρά,
αποστολικά, δωδεκάορτο: δες στις επόμενες σελίδες
· ανθίβολο: σχέδιο της εικόνας

Μέσα στο μικρό κελί, ο Κωνσταντίνος και ο Γεώργιος, οι βοηθοί του Νικόλαου, έχουν ήδη αρχίσει να προετοιμάζουν τα ξύλα, πάνω στα οποία θα ζωγραφίσουν τις εικόνες. Ο ίδιος ο Νικόλαος τα είχε διαλέξει. Να είναι παλιά και σκληρά, για να μη χαλάσουν. Και ο ίδιος σχεδίασε το ξυλόγλυπτο πλαίσιο, που θα στόλιζε τις εικόνες. Τώρα οι βοηθοί του, αφού σκάλισαν τα κοσμήματα, κολλούν επάνω στο ξύλο το σκληρό ύφασμα, που θα το κρατήσει σταθερό και θα προστατεύσει τη ζωγραφική. Ο Γεώργιος περνάει ήδη με γύψο το κομμάτι για το **βημόθυρο*** του ναού. Σε λίγο, θα είναι έτοιμοι να σχεδιάσουν τις άγιες μορφές πάνω στις εικόνες.

Ο Νικόλαος άνοιξε το μπαουλάκι του και έβγαλε το πακέτο με τα σχέδια, τα **ανθίβολά*** του, που είχε κληρονομήσει από τον πατέρα του. Τα ξετύλιξε, διάλεξε δύο και τα έδειξε στον Μιχαήλ.

- Ορίστε! Ο Χριστός με τους απόστολους και η Παναγία με τους προφήτες. Τα σχέδια αυτά είναι ότι πρέπει για τις **δεσποτικές*** εικόνες του **τέμπλου***. Ας διαλέξουμε τώρα σχέδια για τα **λυπηρά***, τα **αποστολικά*** και το **δωδεκάορτο***.

Ο Ευαγγελιστής Λουκάς ζωγραφίζει την Παναγία.
Από το μοναστήρι των Φιλανθρωπηνών,
στο Νησί των Ιωαννίνων

Τα βημόθυρα.

Ο Νικόλαος είχε δίκιο!!! Οι εικόνες τους ήταν εξαιρετικές.

Ο Λεόντιος ευχαριστήθηκε όταν τις είδε τοποθετημένες στο ξυλόγλυπτο τέμπλο. Και φυσικά πρόσεξε ότι τις είχαν τοποθετήσει πολύ σωστά, σύμφωνα με τους κανόνες της εκκλησίας και όπως σε όλους τους υπόλοιπους ναούς.

Στη κεντρική πόρτα του τέμπλου, αυτή που οδηγεί από το ναό στο Ιερό Βήμα τοποθετήσανε τα δύο κομμάτια της **Ωραίας Πύλης**, τα **βημόθυρα**. Όπως στις περισσότερες εκκλησιές, πάνω στα βημόθυρα ήταν ζωγραφισμένος ο Ευαγγελισμός της Παναγίας.

Δεξιά και αριστερά από την Ωραία Πύλη, βάλανε τέσσερις μεγάλες εικόνες, τις **δεσποτικές εικόνες**. Στα δεξιά, τοποθετήθηκε η εικόνα του Χριστού και του Ιωάννη του Πρόδρομου. Στα αριστερά πάλι, τοποθετήθηκε η εικόνα της Παναγίας καθώς και η εικόνα της Κοίμησης της Παναγίας, γιατί βέβαια, το μοναστήρι γιόρταζε το Δεκαπενταύγουστο, στη γιορτή της Κοίμησης. Σε όλες τις εκκλησιές, σ' αυτή τη θέση βάζουν την εικόνα της γιορτής ή του αγίου, του οποίου είναι η εκκλησία.

Πιο ψηλά, τοποθέτησαν δυο σειρές από μικρές εικόνες: χαμηλότερα, το **δωδεκάορτο**, δηλαδή τις εικόνες από τις δώδεκα μεγάλες γιορτές (Χριστούγεννα, Φώτα, Ευαγγελισμός, Σταύρωση, Ανάσταση, Ανάληψη κ.λ.π.) και ψηλότερα, τα **αποστολικά**, δηλαδή τις εικόνες των αποστόλων, μαζί με τις εικόνες του Χριστού, της Παναγίας και του Πρόδρομου.

Τέλος, στο πιο ψηλό σημείο του τέμπλου, στήσανε τα **λυπηρά**. Πάνω σε μεγάλα ξυλόγλυπτα φίδια, τους δράκοντες, υψώθηκε ο Σταυρός και στη βάση του στήθηκαν οι εικόνες της Παναγίας και του Ιωάννη, του αγαπημένου μαθητή του Χριστού.

Οι ζωγράφοι πληρώθηκαν και τράβηξαν για το χωριό τους, το μακρινό Λινοτόπι, πάνω εκεί ψηλά, στα βουνά της Καστοριάς. Ήταν ευχαριστημένοι και από την πληρωδιάσημους. Το έργο τους θα το θαύμαζαν οι επισκέπτες της μονής, στα χρόνια που θα 'ρχονταν.

Σχέδιο ενός τέμπλου

(Από το μοναστήρι της Παναγίας προέρχονται μόνο οι δεσποτικές εικόνες και τα βημόθυρα. Όλες οι εικόνες βρίσκονται στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων)

Οι αιώνες πέρασαν.

Κι ήρθαν δύσκολα χρόνια.

Ο κόσμος έφευγε.

Τα χωράφια ερήμωναν.

Οι πιστοί χάθηκαν.

Τα αφιερώματα δεν έφταναν πια στη μονή.

Οι λίγοι μοναχοί προσπαθούσαν να κρατηθούν,
σκαρφαλωμένοι στις πλαγιές της Μουργκάνας.

Όπου κι αυτοί απόκαμαν.

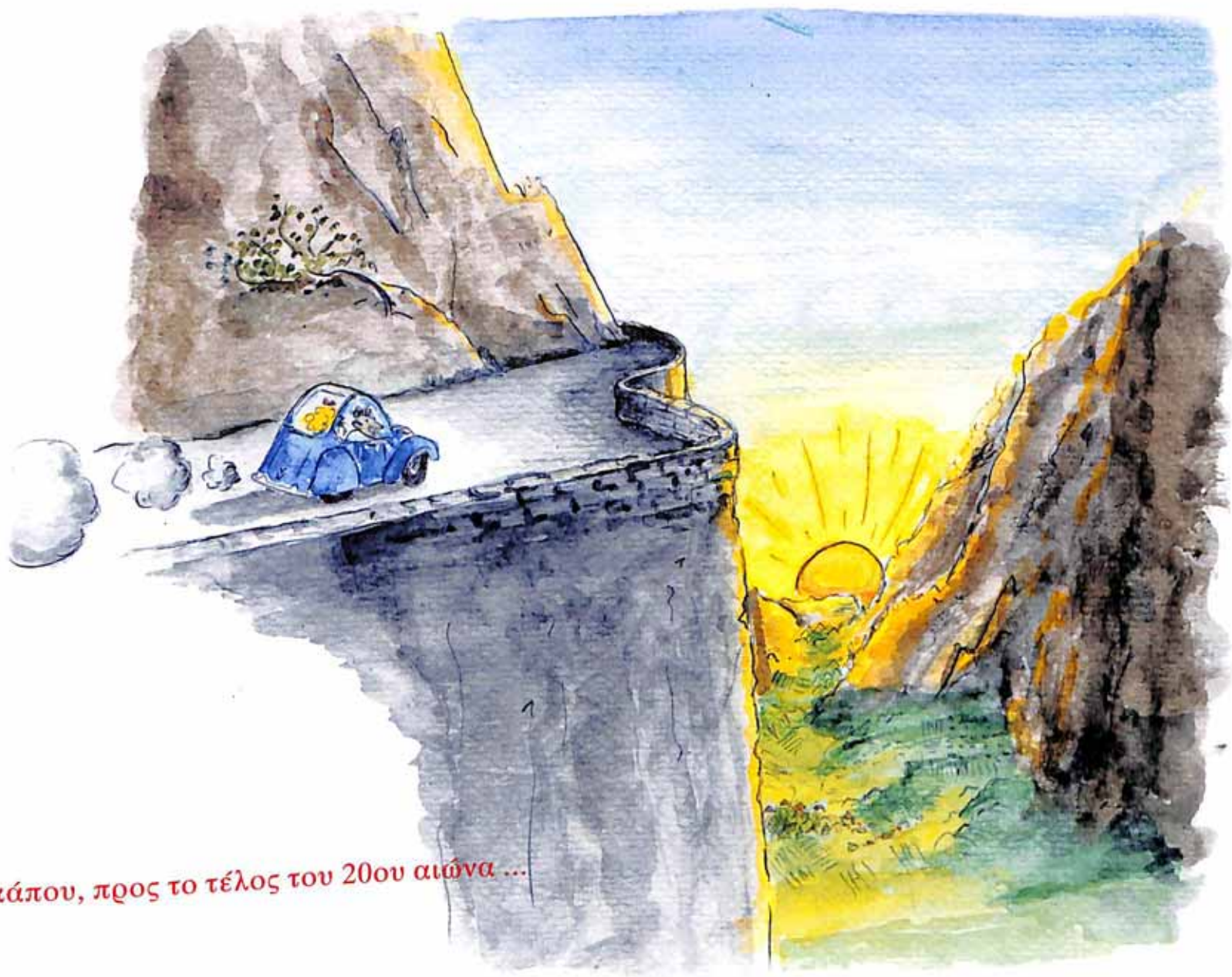
Η μονή ερήμωσε.

Τα κελιά και η Τράπεζα γκρεμίστηκαν.

Μόνο το καθολικό έμενε, πνιγμένο στους κισσούς.

Κι οι εικόνες, στη σιγαλιά του έρημου ναού, περίμεναν.

Όπου...

... εκεί κάπου, προς το τέλος του 20ου αιώνα ...

- Καλημέρα γιαγιά. Είμαστε αρχαιολόγοι και ψάχνουμε το μοναστήρι της Παναγιάς, μήπως ξέρεις το δρόμο;

- Πιδιά μ', είναι μακρά, αλλά να πάτι, είναι πουλί αρχαίου!! Μιτά το πτάμ', πάρτι τ' διξι μονοπάτ'. Αλλά δεν πάει αυτουκίνητου!!!

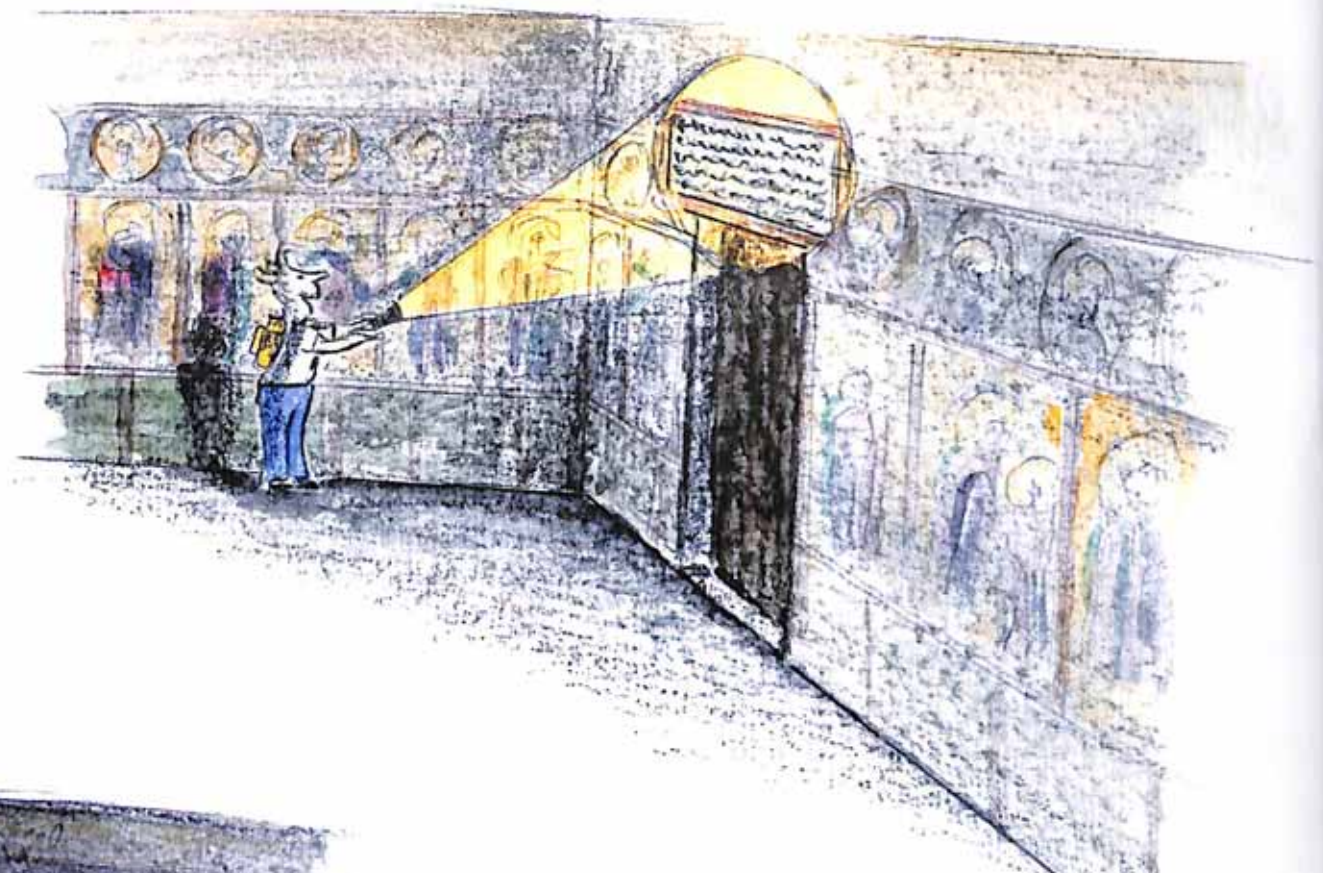
- Σύμφωνα με τους περιηγητές, πρόκειται για μεγάλο μοναστήρι, με Τράπεζα και κελιά.
- Νάτο, στην κορυφή του λόφου. Ωχ, είναι μακριά ακόμα!!

- Κοίτα! η Τράπεζα και τα κελιά ερειπώθηκαν.
- Το καθολικό όμως σώζεται σε καλή κατάσταση. Πάμε.

- Πω πω τι σκοτεινά
που είναι!
- Ευτυχώς έχουμε
τους φακούς

- Κοίτα, ο ναός είναι όλος αγιογραφημένος !

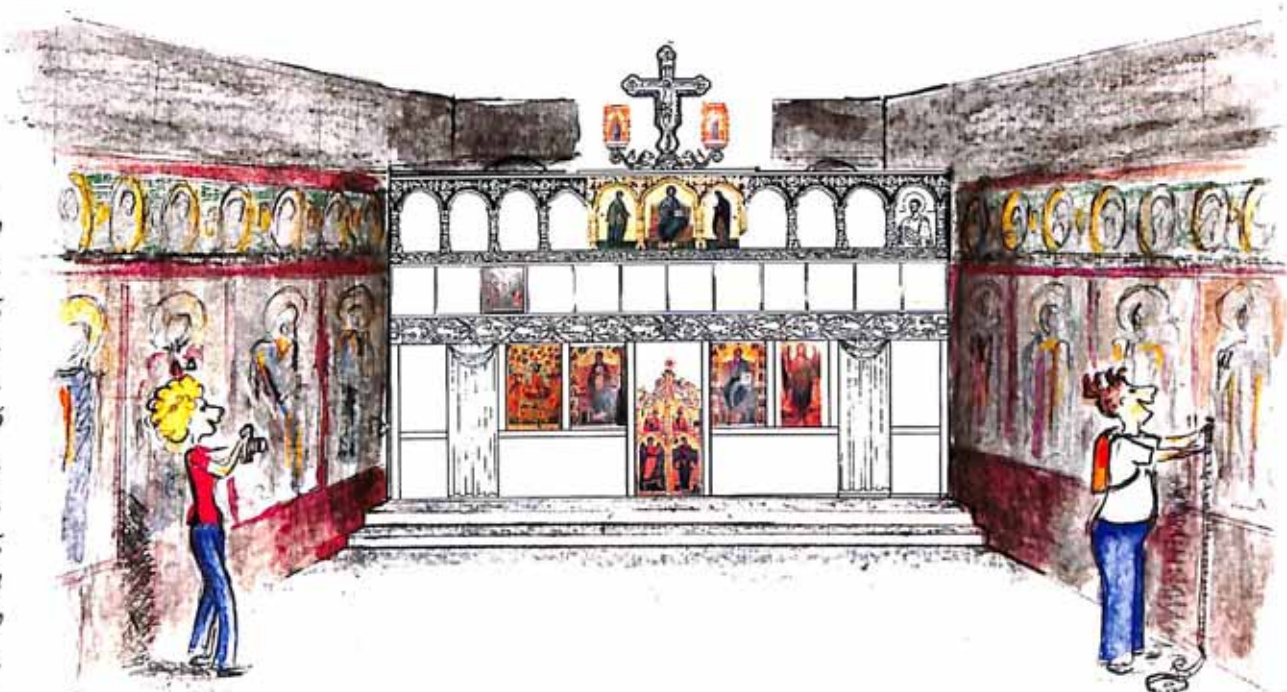
- Να και η επιγραφή,
πάνω από την είσοδο.
- Μπορείς να τη διαβάσεις;
- Για να δούμε...
"Δια χειρός Νικολάου ..."
Μα βέβαια! είναι ο Νικόλαος
με το γιο του Μιχαήλ,
που βρήκαμε και στο διπλανό χωριό!
- Για να δω τις σημειώσεις μου.
Σωστά, οι ζωγράφοι από το Λινοτόπι.
Κοίτα πως μοιάζει η ζωγραφική τους
με αυτή στο ναό του Αγίου Νικολάου.
Ίδια χρώματα, ίδιο σχέδιο, ίδια θέματα.
- Περίμενε να αντιγράψουμε την επιγραφή.

†ΑΓΗΓΕΡΘΗ ΚΑΙ ΑΓΗΓΤΩΡΕΘΗ Ο ΘΗΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΙΣ ΗΓΚΡΑΓΙΑΣ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ ΗΜΩΝ ΘΕΟΤΟ
ΚΩ ΔΗΟ ΣΥΜΑΡΟΜΗΚ ΚΟΠΩ ΤΕ ΚΑ ΕΞΟΔΩ
ΗΓΩΜΕΩΣ ΚΗΡ ΛΕΟΝΤΙΩ ΠΕΡΒΟΜΟΡΑΧΩ:
ΑΧΗΡΕΘΗ ΙΩΜΟ.Α ΚΑ ΕΤΕΛΕΘΗ ΑΝΤΙΣΤΟΧΕ
ΔΙΑ ΧΙΡΩΣ ΗΜΩΝ ΖΩΟΓΡΑΦΩ ΜΗΚΟΛΑΩ
ΗΑΙ ΜΗΧΑΗΛ ΕΚΟ ΧΩΡΑΣ ΠΟΛΕΟΙ
ΑΗΜΟΤΟΠΙ ΕΠΙ ΕΤΩΣ ΖΡΖ'

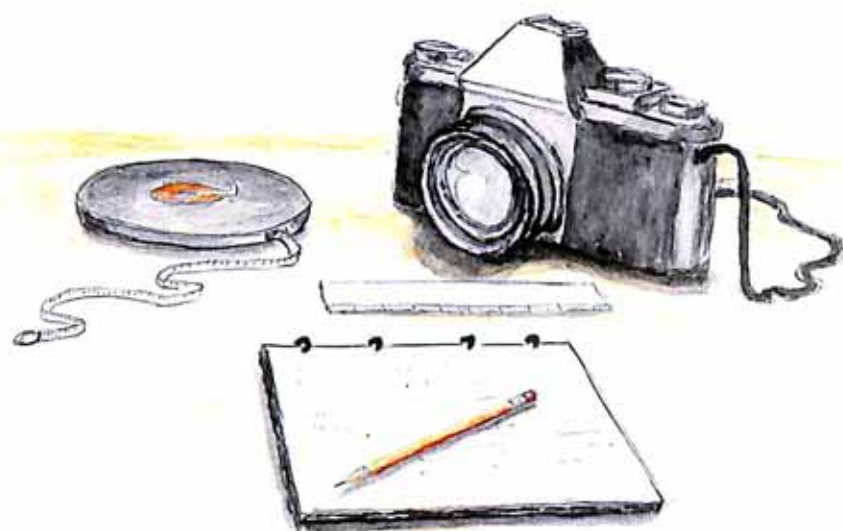

†Χτίστηκε και αγιογραφήθηκε ο ιερός ναός
της υπεραγίας Δέσποινας μας, της Παναγίας,
με τη βοήθεια, τον κόπο και τα έξοδα
του ηγούμενου κυρίου Λεοντίου.
Αρχισε την 1η Ιουλίου και τελείωσε στις 5 Αυγούστου.
Με το χέρι του Νικόλαου και
του Μιχαήλ, από το χωριό
Λινοτόπι, το έτος 1599

- Κοίτα! και οι εικόνες του τέμπλου
έχουν επιγραφές.
Βάζω στοίχημα ότι και αυτές
είναι του Νικόλαου.
- Έχεις απόλυτο δίκιο.
Άλλωστε είναι γνωστό
ότι οι Λινοτοπίτες ζωγράφιζαν και εικόνες.
- Ναι, έφευγαν από το Λινοτόπι την άνοιξη,
με όλο το συνεργείο τους
και ζωγράφιζαν όλο το καλοκαίρι
στα χωριά της Ηπείρου
αλλά και πιο μακριά.
- Ας καταγράψουμε τις εικόνες.

Με μολύβια, χαρτιά, φωτογραφικές μηχανές και μετροταινίες οι αρχαιολόγοι καταγράφουν τις εικόνες. Φτιάχνουν δηλαδή ένα δελτίο, μια κάρτα, που έχει επάνω τα σημαντικότερα πράγματα, που πρέπει να ξέρουμε για κάθε εικόνα. Έτσι μπορούν να μελετήσουν την εικόνα πιο εύκολα και συγχρόνως να την προστατέψουν. Πολλά δελτία μαζί φτιάχνουν ένα αρχείο.

ΔΕΛΤΙΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ

Αριθμός της εικόνας: ΛΑΒΔ 4

Είδος της εικόνας: δεσποτική

Διαστάσεις της εικόνας:
99 X 66 εκ.

Προέλευση της εικόνας:
μονή Μακρυαλέξη

Περιγραφή:

Παριστάνεται ο Χριστός, καθισμένος σε θρόνο. Φορά κόκκινα και σκούρα γαλανά ενδύματα. Ευλογεί με το δεξί χέρι και με το αριστερό κρατά ανοιχτό βιβλίο (Ευαγγέλιο). Δεξιά και αριστερά από το κεφάλι του Χριστού είναι ζωγραφισμένοι δύο άγγελοι. Στις δύο άκρες της εικόνας, σε δύο κατακόρυφες σειρές βλέπουμε τους δώδεκα αποστόλους.

Επιγραφή: Στο πλαίσιο κάτω. ΔΕΗΣΙΣ ΛΕΟΝΤΙΟΥ
ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ... ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ...

Ζωγράφος: Νικόλαος από το Λινοτόπι.

Χρονολόγηση: 1593

Ημερομηνία καταγραφής: 15. 6. 19..

- Είναι όμως επικίνδυνο
να μείνουν αυτές οι εικόνες εδώ,
σ' αυτό το έρημο και απομονωμένο μοναστήρι.
- Θα ειδοποιήσουμε τον παπά
και τον πρόεδρο του χωριού
και θα μεταφέρουμε τις εικόνες στο Μουσείο.
Εκεί θα προφυλαχτούν
και θα μπορεί να τις θαυμάζει όλος ο κόσμος.

Το Αρχείο Εικόνων της τάξης μας.

- Τώρα που μάθαμε για τις εικόνες, τους ζωγράφους και τους αρχαιολόγους, ας φτιάξουμε ένα αρχείο εικόνων για την τάξη μας!!
- Διαλέγουμε όποια από τις εικόνες του Μουσείου μας αρέσει!
- Παίρνουμε το δελτίο καταγραφής και το μολύβι μας και συμπληρώνουμε το δελτίο με τα στοιχεία της εικόνας!
- Επειδή είμαστε αρκετά πονηροί, πολλά από τα στοιχεία αυτά (όπως τον αριθμό, την προέλευση, το ζωγράφο, τη χρονολόγηση), τα βρίσκουμε στις λεζάντες, τα μικρά κείμενα, δίπλα στις εικόνες.
Για άλλα, όπως τις διαστάσεις, ρωτάμε το δάσκαλό μας.
Δυστυχώς οι εικόνες είναι πολύ ψηλά κρεμασμένες για να τις μετρήσουμε μόνοι μας!!
- Στο είδος της εικόνας γράφουμε από ποιο τμήμα του τέμπλου μπορεί να προέρχεται. (Αν προέρχεται από τέμπλο!!!)
- Στην περιγραφή, γράφουμε λίγα λόγια για το τι παριστάνεται πάνω στην εικόνα.
- Σημειώνουμε αν έχει επιγραφή και σε ποιο μέρος της εικόνας βρίσκεται.
Αν μπορούμε, διαβάζουμε και γράφουμε και κάποιο κομμάτι της επιγραφής!!
- Αν ο δάσκαλός μας, μας πει ότι επιτρέπεται η φωτογράφιση και έχουμε μαζί μας φωτογραφικές μηχανές, φωτογραφίζουμε την εικόνα.
Αν πάλι δεν μπορούμε να τη φωτογραφίσουμε, μπορούμε να τη ζωγραφίσουμε.
Η ζωγραφιά γίνεται και στην πίσω πλευρά του δελτίου.
- Σημειώνουμε και την ημερομηνία καταγραφής και το δελτίο μας είναι έτοιμο!!!
- Όλα τα δελτία μαζί, μας κάνουν το **Αρχείο Εικόνων** της τάξης μας!

Κείμενα: Αργυρώ Καραμπερίδη
Σχέδια: Ιουλία Πιτούλη-Mobius

Προέλευση φωτογραφιών:

Αρχειό 8ης Ε.Β.Α.
Μ. Χατζηδάκης, Έλληνες ζωγράφοι μετά την άλωση (1450-1830), τόμ. Α', Αθήνα 1987
Εκδοτική Αθηνών (εκδ.), Ήπειρος, 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, Αθήνα 1997
Μ. Γαρίδης- Α. Παλιούρας (επιμ.), Μοναστήρια Νήσου Ιωαννίνων, Ζωγραφική, Ιωάννινα 1993

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Αλέξανδρος Αναγνωστόπουλος
Διαχωρισμοί-Εκτύπωση: Γραφικές Τέχνες, Μανόλης Βασαγιάννης